

O TIPĂRITURĂ A JUNILOR TURCI APĂRUTĂ LA GENEVA ÎN 1895

Margareta Aslan*

Abstract: *The starting point of this study was an unidentified leaflet written in Ottoman Turkish, located in the fund of the Orientalist Kuun Géza in the Cluj National Archives. The study is structured around the history of the work and its author. It was proven to be a very rare copy of the first issue of the Khutbahs printed by Hilmi Tunali an important leader of the opposition movement of Young Turks, published in Geneva immediately after the author was forced to leave Ottoman Empire because of the Sultan's repressions against oppositionists. The rareness of the issue is due to the fact that the first issues were purchased for 4,000 francs by the Sultan's envoy, who was sent to Europe to negotiate with the elites the ceasing of the oppositionist movement and to gather the printed issues and their matrices. With the proceeds from sale of the Khutbahs their author managed to organize new associations and new specialized press organs. The Khutbahs were an important mobilizing factor in the actions of Young Turks for "saving the state" through Tunali's perceptions promoting the idea of creation of a modern Ottoman society model and they were addressed to all Ottomans regardless of ethnicity, as "citizens" of the Ottoman Empire.*

Keywords: Hilmi Tunali, Young Turks, Khutbahs, Elites, Kuun Géza.

În cadrul cercetărilor întreprinse în fondul familial Gyulay Kuun¹, am avut marea surpriză să găsesc o broșurică simplă, fără prea multe date care să îmi indice identitatea. Broșura a stârnit curiozitatea cercetării și, beneficiind de îndrumările osmanistului Mehmet Akif Erdoğan din Izmir, căruia îi mulțumesc pe această cale, am reușit să identific piesa. Nu mică mi-a fost mirarea când mi-am dat seama că am de-a face cu o piesă extrem de rară, de propagandă opoziționistă, a Junilor Turci, publicată de un important lider al acestei mișcări în timpul activității desfășurate ca refugiat la Geneva, Hilmi Tunali.

În cele ce urmează voi trece în revistă, pe lângă descrierea fizică a exemplarului, personalitatea și activitatea liderului Tunali, locul și rolul seriei de broșuri în cadrul publicațiilor de presă ale Junilor Turci, precum și o încercare de catalogare a exemplarelor existente, în măsura în care acestea au reușit să fie identificate. Consider că studiul de față este important, o dată, pentru că pune în circuitul științific o piesă neidentificată până acum în fondurile arhivistice

---

* Dr., secretar executiv, Institutul de Turcologie și Studii Central-Asiatice, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, e-mail: margaraslan@yahoo.com

¹ Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale (infra: SJAN Cluj), fond familial Gyulay Kuun, dosar nr. 502.

românești, pe de altă parte, deoarece încearcă să ofere o analiză a activității lui Tunali ca lider fondator, latură prea puțin accentuată până în acest moment, și nu în ultimul rând, pentru că este prima încercare de catalogare a exemplarelor de broșură cunoscute. Studiul va constitui o bază de plecare pentru noi cercetări în diverse domenii, pornind de la istoria cărții/presei până la istoria elitelor ș.a.m.d.

I. Descrierea fizică a exemplarului

Broșura este o litografie realizată în anul 1895 [1313 după calendarul Hegirei], păstrată într-o stare impecabilă. Hârtia este de culoare albăstruiie, de dimensiuni de 26 x 17 cm, și prezentând câteva pete maronii nu foarte vizibile. Sunt 8 foi în 2⁰, în total 16 pagini. Îndoitura pe mijloc nu este precisă, astfel că prima jumătate a broșurii are 12,3 cm x 17 cm, pe când a doua jumătate măsoară 13,6 x 17 cm. Această diferență a devenit vizibilă în timp prin îngălbenirea porțiunii rămase în afară. Laturile sunt realizate prin taiere cu un aparat de presare în serie, în timp ce laturile de 26 cm, privite cu atenție, arată că au fost tăiate manual, cu un instrument tăios (cuțit). Înseamnă că Tunali, a folosit pentru realizarea primei broșuri foi standard de 26 x 34/39cm, de largă utilizare, pe care, după imprimarea textului, le tăia în două. Urmele de praf de cretă ce au fost pulverizate pe suprafața hârtiei pentru a absorbi tușul și a asigura o uscarea mai rapidă sunt încă sesizabile pe paginile broșurii, indiciu că broșura nu a fost foarte răsfoită. Pe alocuri, praful de cretă este destul de gros. Prima pagină nu a scăpat totuși de doi stropi mai mici de apă, care însă nu au adus prejudicii textului.

II. Hilmi Tunali (1871-1928), lider al mișcării de opoziție al Junilor Turci

Hilmi Tunali se naștea în 1871 în localitatea Eskicuma din Bulgaria, ca descendent al casei de Kantacıoğlu, prin tatăl lui, İsmail Efendi, și al casei de Hacıabdullah, prin mamă, doamna Rukiye. Localitatea Eskicuma sau Târgoviște se afla în apropierea viitoarei linii de graniță a Cadrilaterului ce a fost trasată între 1913-1940. Evenimentul politic din preajma războiului ruso-turc din 1877 vor afecta situația multor familii de turci și tătari aflați în regiunile de administrație otomană din Balcani. Ca urmare, acum va avea loc un exod consistent al maselor de turci și tătari din zona Bulgariei și, mai apoi, și din Dobrogea românească, către Istanbul și Eskişehir. După ce tânărul Tunali a urmat școala generală în Anatolia, fostul fabricant de tutun² a dorit să îi asigure fiului său o educație aleasă, înscriindu-l la școala militară. După cursurile urmate la gimnaziul Fatih Askeri Rüştiyesi, baiatul urmează învățământul liceal la școala militară de medicină Kuleli Askeri Tıbbiye İdadisi, primul liceu militar din Turcia înființat de sultanul

² Aydın Esen, *Tunali Hilmi Bey*, Ankara, Bilay Vakfi, Eylül-Ekim, 2007, p. 1-10.

Abdülmeceid I la 21 septembrie 1845 ca „Mekteb-i Fünun-I Idadiye”; actualmente clădirea este în folosința Universității Tehnice din Istanbul. Liceul militar și mai apoi Gülhane Askeri Tibbiyesi, instituții de aleasă educație, au reprezentat unele dintre cele mai importante locuri de întâlnire a tinerilor viitori lideri ai mișcărilor de opoziție ale Junilor Turci. Hilmi Tunalı făcea parte din cea de-a doua generație a Junilor Turci ce se formau în învățământul militar medical, făcându-se remarcat încă de pe băncile școlii prin implicarea în activitățile de opoziție. Mai mult, el se evidențiasse deja prin acțiunile de lider în mișcări și organizații, și ca membru fondator³. Dând dovadă de aptitudini organizatorice, a înființat Societatea *Mektepliler Cemiyet-i Hafiyesi*⁴, societate care mai apoi a fuzionat și s-a unit cu Societatea *Ittihat ve Terakki Cemiyeti* [Societatea de Uniune și Progres]⁵ ca măsură de întărire a mișcării de opoziție, la care Tunalı și-a adus o mare contribuție. Încă din timpul anilor de studiu, datorită sprijinului financiar pe care îl oferea unui june turc, Ahmet Verdani, a fost arestat și închis pentru scurt timp⁶. Prietenii pe care le leagă cu alți colegi vor fi în colaborarea ulterioară dintre Juni, ținând cont că unii au ajuns figuri celebre ale mișcării naționaliste.

Noțiunea sau expresia *Junii Turci* a fost utilizată mai degrabă în perioada lui Abdülhamit al II-lea pentru mișcările de opoziție politică, fiind o mișcare de iluminare ce și-a asumat și gândirea liberală a Occidentului⁷, promovând concepte despre libertate de inspirație apuseană. Tânăra generație de intelectuali formată în timpul acestui padișah avea ca punct comun opoziția față de regimul de guvernare și dorea stabilirea unui regim constituțional. Acțiunile Junilor Turci de după 1889 s-au transformat în opoziția liceenilor, iar în 1894 extinderea ariei de interes se face prin participarea birocratilor, ofițerilor și a ulemalelor⁸. În anul 1889 la Școala militară de medicină *Askeri Tibbiye* a fost înființată o organizație secretă, *Ittihad-I Osmani Cemiyeti*, de către câțiva colegi de școală: İshak Sükûti, Mehmet Reşit, Abdullah Cevdet, İbrahim Temo, Hüseyinzade Ali, ceea ce a dus la o mărire a numărului de aderenți. Unele studii consideră că, într-o administrație sultanală precum cea din timpul domniei lui Abdülhamit II, existența unei astfel de organizații nu putea să fie decât secretă. De fapt, se crede că societatea era inspirată după modelul organizației italienești a carbonarilor, organizându-se în societăți-

³ M. Şükrü Hanioglu, *Tunalı Hilmi Bey'in „Devlet Modeli”* (infra: M. Şükrü Hanioglu, *Tunalı Hilmi ...*), Istanbul, Edit. İstanbul Üniversitesi, 2011, p. 109.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Enise Aslı Öztürk, *Tunalı Hilmi Bey'in I. TBMM'deki Yasal Faaliyetleri*, Eskişehir –Turcia, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (lucrare de disertație), 2006, *passim*.

⁶ Aydın Esen, *op. cit.*, p. 1-10.

⁷ M. Lutfullah Karaman, *Tunalı Hilmi: An outstanding Figure in the Process of Ideological Change from Ottomanism to Turkism*, „Meria Journal”, Rubin Center Research in International Affaire (on-line), vol.I., nr. 2, 1997, <http://www.rubincenter.org/1997/07/karaman-1997-07-09/>.

⁸ Mühittin Eliaçık, *Jön Türk basınında dinî zeminde muhalefet*, „Turkish Studies -International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic”, Istanbul, vol. 6/ 3, Summer 2011, p. 75-81.

celulă sau filiale⁹. Vor trece totuși șase ani până ce activitatea lor va atrage represaliile deschise ale sultanului, care îi aresta și închidea pe unii din liderii societății abia în 1895. Măsura luată de sultan a dat totuși posibilitatea unora să aleagă drumul refugiului, ca să scape de o posibilă detenție, încât un număr destul de mare de opozanți se vor îndrepta spre Geneva și Paris. Lui Hilmi Tunali, aflat în ultimul an de studii, din precauție, nu îi rămânea decât să întrerupă școala și să plece spre Europa, trecând prin Trieste spre Geneva la 6 octombrie 1895¹⁰. Ajuns aici, se alătură Junilor Turci și, într-un timp relativ scurt, îl vedem ca lider de seamă al mișcării de opoziție din Europa¹¹. Mutarea la Geneva îi oferea însă posibilitatea să își continue și să își finalizeze studiile la secția de pedagogie și drept a Universității din oraș¹².

Liderii societății de opoziție *İttihad-i Osmani Cemiyeti* din Istanbul, refugiați în Europa, aleg să se unească cu societatea *İttihat ve Terakki Cemiyeti* din 1889. În contextul acestor restructurări societale, Hilmi Tunali înființează filiala de la Geneva a „noii” societăți¹³, pe care o va conduce timp de un deceniu. Calitatea de secretar pe care o deținea îi oferea posibilitatea să conducă din umbră și să se mențină mult mai mult pe scenă decât alți lideri. Efectele dezastruoase asupra organizației sunt rezultatul direct al instabilităților și schimbărilor înregistrate la nivel de conducere, efecte ce au fost cu tenacitate contracarate de Tunali. El încerca în permanență să strângă laolaltă Junii Turci și să asigure financiar instrumentele edite folosite în promovarea ideilor. Neînțelegerile din cadrul societății secrete „İttihat ve Terakki Cemiyeti” de la Paris, după alegerea conservatorului Mizancı Murat ca președinte în Adunarea extraordinară (1896), vor avea ca rezultat mutarea peste un an a centrului de acțiune la Geneva¹⁴. Sosind din Egipt în 1896, Mizancı Murad preia conducerea Junilor Turci nemulțumiți de viziunea radicală și de poziția dură adoptată de fostul lider de la Paris, Ahmed Rizâ, producându-se astfel divizarea organizației europene. Activitatea lui Tunali alături de noul lider Mizancı a fost destul de scurtă, pentru că trimisul sultanului, Ahmed Celâleddin Pașa, venit cu misiunea de a opri mișcările de opoziție, va reuși să îl convingă pe acesta să se întoarcă la Istanbul. Neînțelegerile din organizație, dar și victoria otomană din 1897 în spațiul grecesc îl determinaseră să accepte oferta pașalei¹⁵. Tunali fiind considerat de guvernul otoman un lider important al activității opoziționiste, nu a scăpat nici el de atenția lui Celâleddin Pașa și a luat loc la masa tratativelor. Elitele opoziționiste, datorită împrăjurilor, consimt ca măsură de

⁹ Ülkü Ayşe Oğuzhan Börekçi, *İttihat ve Terakki dönemi'nde gazeteci kimliğinin Hüküm gecesi romanında görünümü*, „Selçuk İletişim”, Selçuk, nr. 8/ 1, 2013, p. 212-232.

¹⁰ M. Şükrü Hanioglu, *op. cit.*, p. 109.

¹¹ *Ibidem*, p. 109.

¹² Mühittin Eliaçık, *op. cit.*, p.75-81.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ M. Şükrü Hanioglu, *op. cit.*, p. 112.

¹⁵ Abdullah Uçman, *Mizan*, în *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 2005, vol. 30, p. 213.

moment acceptarea ofertei avansate de pașă, în schimbul promisiunii de stopare a activităților și de vânzare a organelor de presă opoziționistă, cu matrice cu tot. Acum are loc vânzarea broșurilor *Hutbe*. Tunali a fost greu încercat la plecarea lui Mizancı la Istanbul, când filiala din Geneva a ajuns în pragul declinului¹⁶. După plecarea acestuia, Tunali avea să își continue activitatea, iarăși pentru scurt timp, alături de Abdullah Cevdet¹⁷, care a preferat să se întoarcă la Paris și mai apoi (din 1903) să activeze în cea de-a treia grupare, cea condusă de prințul Sabahaddin din Egipt¹⁸. Plecarea liderilor se datora atât disfuncționalității filialei ca urmare a neînțelegerilor dintre liderii cu viziuni conservatoare, respectiv radicale, a presiunilor exercitate de reprezentantul sultanal pentru oprirea activităților de gen, și a ideilor și conceptelor promovate: otomanism, pan-turcism. Deși spațiul principal dedicat activității rămânea Istanbulul, cele mai importante centre externe de activitate ale Junilor Turci au fost la Cairo, Geneva-Paris și București-Constanța, cu organele de presă aferente. Ele au fost conduse de prințul Sabahattin (Egipt); Ahmed Rıza (Paris), Mizancı Murat/Abdullah Cevdet (Geneva)¹⁹, iar la Constanța, Ibrahim Themo scotea o serie de publicații de profil²⁰. Principalul motiv al alegerii ca locație de mutare a activităților în Egipt a fost faptul că multe figuri religioase preferau Cairo în loc de Paris sau Geneva. De fapt, conceptul de unitate în islamism era mai bine hrănit de pe pământ musulman, într-un centru religios renumit precum Cairo ce simboliza educația islamică și unde familia Khevidial și Marea Britanie acordau suport financiar Junilor Turci²¹.

Înființarea în 1896 a grupării „Osmanlı İhtilal Fırkası” în cadrul societății „İttihat ve Terakki Cemiyeti” ca filială specială, avea să îi deschidă lui Tunali noi probleme. Deși atât el personal cât și filiala în cauza se abțineau de la orice manifestare înarmată, activitatea și propaganda dezvoltată a favorizat apariția diverselor grupări noi în jurul Junilor din Istanbul, ce ies la iveală în 1897 în urma unui denunț. Liderii acestor grupări trebuiau dezarmați și astâmpărați de către sultan, iar 78 de aparținători au fost arestați și trimiși în Trablusgarp. Dacă cei aflați pe teritoriul Imperiului Otoman puteau fi oricând arestați de sultan, pentru cei ce activau în Europa, situația era oarecum alta. Într-o primă fază, sultanul recurgea la atenționarea liderilor de organizații în vederea încetării oricărui tip de acțiune de

¹⁶ Bensus Funda Gür, *Tunali Hilmi Bey Tiyatrolarının Günümüz Alfabesine Aktarımı ve bir Değerlendirme*, Ankara, 2014, p. 3.

¹⁷ Ülkü Ayşe Oğuzhan Börekci, *op.cit.*, p. 212-232.

¹⁸ M. Şükrü Hanioglu, *Abdullah Cevdet*, în *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 1988, vol. 1, p. 91.

¹⁹ Ülkü Ayşe Oğuzhan Börekci, *op.cit.*, p. 212-232.

²⁰ Cezmi Karasu, *Dobruca Türk-Tatar Matbuatından „Teşvik”*, în *Moștenirea istorică a tătarilor*, (eds.) Tasin Gemil, Nagy Pienaru, București, Edit. Academiei Române, 2012, vol. II, p.450.; Tahsin Gemil, *Asociația din România a „Junilor turci”*, „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A.D. Xenopol», Iași”, VII, 1970, p. 173-195.

²¹ Ismail Kara, *Turban and Fes: Ulema ass Opposition*, în *Late Ottoman Society: The Intellectual Legacy*, (ed.) Elisabeth Özdalga, London and New York, Routledge Curzon, 2005, p. 166.

opozitie îndreptată împotriva persoanei sale și a statului otoman, negociate prin diverse înțelegeri. În cazul în care nu se putea ajunge la o înțelegere între reprezentantul padișahului și elitele de opoziție, iar acestea își continuau activitățile în mod deschis, sultanul se vedea în situația de a face apel țărilor în care activau cerând expulzarea lor, lucru pe care îl obținea. Ali Fahri, „asociat” în acțiunile ulterioare ale lui Tunalı, este doar unul dintre cei ce au fost expulzați din Geneva ca urmare a acestor demersuri. Cei ce plecau din Europa se îndreptau spre Egipt²². Tunalı, secretarul general al organizației, învinuit de legături cu aceste grupări nou înființate, la noua venire a pașalei va depune eforturi să îl convingă pe trimisul sultanal de neamestecul său. Acum va primi cea de-a doua tranșă de bani din „vânzarea” publicațiilor *Hutbe*, promițând că nu va mai desfășura activități de opoziție. Cei trei lideri din Geneva-Paris (İshak Sükûtî, Abdullah Cevdet și Tunalı Hilmi) primesc câte o pensie lunară viageră, de câte 12 galbeni, cu reînnoirea stipulației anterioare de încetare a activităților. Cu o mână de fier, Hilmi va folosi banii primiți din vânzarea Hutbelor și matricelor în refacerea organizației. De această dată, sultanul Abdülhamit II îi va încredința lui Münir Pașa misiunea de a pleca la Paris și a discuta cu Tunalı. Întâlnirea nu s-a realizat, deoarece liderul organizației nu a acceptat nicio întrevvedere²³. Pentru a lovi în rezistența lui, tatăl său, Ismail Efendi, este arestat și închis la Mosul, unde va muri în 1899. Frații lui Faik Bey și Şükrü Bey sunt închiși, iar fratele cel mare Fehmi Bey a reușit să fugă în America²⁴. Tunalı va pleca în 1898 în Egipt ca inspector al Societății „İttihat ve Terakki Cemiyeti” cu însărcinarea de a organiza filiala din Cairo.

Mișcarea Junilor Turci care a dus la dizolvarea Imperiului Otoman, o mișcare fără o ideologie generală, întreținută de mai multe grupuri, nu întotdeauna cu scop final identic, este văzută ca un act de libertate și iluminare²⁵. Mișcarea de opoziție cu idei și argumente puternice aducea regimul lui II Abdülhamid pe punctul de a-și pierde cel mai important sprijin pe care se baza, ulemaua, care în cea mai mare parte era formată din musulmani. Unele studii susțin că ar fi fost vorba de o mișcare în care elita formată din masoni și francmasoni sabetayiști urmăreau o îndepărtare de religie²⁶. Însă până și categorisirea masonilor și francmasonilor ca sabetayiști pare să fie primită sau în preajma rupturii produse în cadrul societății Junilor Turci, sau ulterior activității Junilor Turci ce susțineau ideologia cetățeniei otomane, și conține mai degrabă o nuanță peiorativă decât un adevăr. Însăși ideea susținută de o anume intenție de îndepărtare a turcilor de religie vine să susțină afirmația.

Măsurile luate de sultan nu reușeau să limiteze vizibilitatea organizațiilor în Europa, iar în 1899 „Societatea İttihat ve Terakkî Cemiyeti” își făcea prima ieșire

²² Mühittin Eliaçık, *op. cit.*, p. 75-81.

²³ Enise Aslı Öztürk, *op. cit.*, *passim*.

²⁴ Aydın Esen, *op. cit.*, *passim*.

²⁵ Mühittin Eliaçık, *op. cit.*, p. 75-81.

²⁶ *Ibidem*, „beyin takımında mason ve farmason Sabetayistler bulunan bir dinden soyutlanma hareketidir”.

pe o platformă internațională. Trimiterea chiar și în lipsa unei invitații a lui Ahmed Rıza, liderul radical al organizației la Conferința internațională de pace de la Lahey, nu putea fi tolerată de sultan în nici un chip. În 26 septembrie 1899²⁷ reprezentantul sultanal era trimis pentru ultima oară la tratative cu liderii opoziției. Tunali și prietenii lui Ishak Sukuti și Abdullah Cevdet, încheiau o înțelegere prin care, în schimbul încetării activității de opoziție și a publicării de editoriale, erau numiți în funcții de seamă. Tunali urma să facă parte din personalul Consulatului de la Madrid în 1900, pe când prietenii lui urmau să fie doctori în consulatele otomane de la Roma, respectiv Viena²⁸.

Funcția îi oferea noi oportunități liderului turc. Cu posibilități materiale noi ce îi permiteau să continue, să sprijine din umbră și să coordoneze inițiativele de gen, el fondează prin Ali Fahri Bey Societatea „İntikamcı Yeni Osmanlılar Cemiyeti”²⁹ și editează prin intermediul aceleiași persoane noi publicații de opoziție, fiind preocupat în a coordona și finanța bunul mers al activităților. Va reuși să se mențină cu succes în poziția de lider, atât în Egipt cât și în Europa. Foarte hotărât, a urmărit îndeaproape ca persoanele care au avut un rol însemnat în arestarea și uciderea a mulți Juni Turci să fie pedepsite, plătind în acest sens 1600 franci doctorului Nazım Bey pentru organizarea unor tentative de suicid îndreptate împotriva lui Nadir și Şükrü paşa, comandantul de diviziune din Izmir. Însă acțiunea a fost deconspirată de serviciile otomane și îi va aduce demiterea din funcția ce o îndeplinea la Consulat³⁰. Se întoarce la Paris în 5 ianuarie 1900, cu gândul de a concentra organizațiile filiale într-un oraș³¹. După eliberarea sa din funcție putea să acționeze deschis. Cu sprijinul lui Ali Fahri, care era unul dintre cei 78 de exilați la Trablusgarp³², va continua să îi strângă pe Junii Turci, expuși pericolului împrăștierii și destrămării. În perioada de până la 1908 îl vedem activ între refugiații militanți, luptând pentru crezul otomanismului. Era o perioadă când ideea de a fi refugiat, închis sau exilat era privită ca o problemă de destin³³.

Organizarea unui Kurultay o plănuia pe îndelete și editase deja două lucrări *Kongre, Cevapları-Cevabımız* (1901), *Kongre Nedir, Nasıl Olmalıdır?* (1901) până când reușise să înfaptuiască primul Kurultay al Junilor Turci, *Osmanlı Hürriyetperveran Kongresi*, la 4 februarie 1902³⁴. Kurultayul a fost ținut în conacul lui La Feuvre

²⁷ M. Şükrü Hanioglu, *Jön Türkler*, în *İslam Ansiklopedisi* (infra: M. Şükrü Hanioglu, *Jön Türkler*), İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 2001, vol. 23; p. 587.

²⁸ Fatih Bağcıoğlu, *İttihat ve Terakki Üzerine Düşünceler*, „Sızıntı Dergisi”(on-line), nr. 371, Decembrie 2009, *passim*.

²⁹ Benu Funda Gür, *op.cit.*, p. 3.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*, p. 5.

³² Tahsin Yıldırım, *Edebiyatçı Bir Jöntürk: Ali Fahri Ağababa*, „Temrin. Aylık düşünce ve edebiyat dergisi.” http://www.temrindergisi.com/edebiyatci_bir_jon_turk.php, accesat în 14 februarie 2015, orele 16.40.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*.

Contalis. Dacă de organizarea de bază s-a ocupat Hilmi Tunalı, cu ajutorul lui Ali Fahri, de invitarea participanților s-au ocupat Prințul Sabahattin și Lütfullah Bey³⁵. Kurultayul organizat de Tunalı nu a făcut altceva decât să evidențieze nuanțările ideologice existente în rândul Junilor Turci, nuanțări ce au dus în scurt timp la scindare efectivă. Gruparea se divizează, iar delegațiile etnice reușesc să voteze hotărâri favorabile grupurilor lor³⁶. Ca nume celebre ce s-au evidențiat prin activitățile opoziționiste îi putem menționa pe: Mizancı Mehmed Murad, Tunalı Hilmi, Mustafa Râgıb, Mustafa Rahmi (Arslan), dr. Nâzım, Nuri Ahmed, Ömer Nâci, Said Halim Pașa, Sâlih Cemal, Sâmipașazâde Sezâi, Selim Fâris, Silistrelî Hacı İbrâhim Pașazâde Hamdi, Tarsusîzâde (Müftüzâde) Münif, Yusuf Akçura³⁷. După acest congres, conceptul otomanismului se mai menține până în 1908, însă pan-turcismul începe încet să îi ia locul³⁸.

După Revoluția din 1908 ce îl obliga pe sultanul Abdülhamit al II-lea să revină asupra deciziei de suspendare a Parlamentului și Marca începutul celei de-a doua perioade constituționale din istoria imperiului, la fel ca și alți revoluționari, Tunalı se întorcea la Istanbul undea ocupat succesiv mai multe poziții guvernamentale. Până în 1916 a fost prefect în Karadeniz Ereglisi, Silivri, Bayburt, Ordu, Beykoz, Gemlik, apoi a fost însărcinat a se ocupa de problemele emigranților și refugiaților ce veneau în Turcia (verificare și organizare)³⁹. După alegerile efectuate în 1919, va intra ca deputat reprezentant al orașului Bolu în ultimul Meclis otoman *Meclis-i Mebusan* (Camera deputaților). În momentul în care forțele aliate devastau Meclisul în 1920, el se vede nevoit să plece în partea anatoliană. În 1921 se găsea în comitetul de organizare a legii fundamentale, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu. După fondarea Republicii Turcia, a fost ales parlamentar de Bolu, iar în alegerile din 1923 și 1927 a intrat din nou în parlament ca deputat de Zonguldak⁴⁰. Propunerile reformatoare și ideile novatoare aduse în domeniul juridico-legislativ nu puteau fi acceptate într-o lume ce nu era destul de emancipată și pregătită să le primească, fiind folosite în epoca ataturciană ca sursă de inspirație⁴¹. Încă din 1923 Tunalı cerea în Meclis ca femeile să primească drept de vot și dreptul de a fi alese, prin expresia plastică de „femei pașale”⁴², de asemenea, milita pentru o limbă turcă, pură, lipsită de contaminații arabe sau persane⁴³; era vechi militant pentru introducerea alfabetului latin în scrierea turcă⁴⁴,

³⁵ Mühittin Eliaçık, *op. cit.*, p. 75-81.

³⁶ M. Şükrü Hanioglu, *İttihat ve Terakkî Cemiyeti*, în *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 2001, vol. 23, p. 478.

³⁷ Idem, *Jön Türkler*, în *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 2001, vol. 23; p. 587.

³⁸ Idem, *Türkçülük*, în *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 2012, vol. 41, p. 552.

³⁹ Enise Aslı Öztürk, *op. cit.*, *passim*.

⁴⁰ Mühittin Eliaçık, *op. cit.*, p. 75-81.

⁴¹ Enise Aslı Öztürk, *op. cit.*, *passim*.

⁴² Mühittin Eliaçık, *op. cit.*, p. 75-81.

⁴³ M. Lutfullah Karaman, *op. cit.*, *passim*.

⁴⁴ Rekin Ertem, *Elifbâ*, în *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 1995, vol. 11, p. 43.

milita pentru îmbunătățirea condițiilor de muncă ale muncitorilor și minerilor cerând pentru ei drepturi legale și sociale⁴⁵. Gestul său de a nu se ridica în picioare la prima intonare a imnului național în cadrul marele Meclis⁴⁶, gest ce trebuie văzut mai degrabă ca o ripostă a deputatului față de nealegerea variantei sale textuale și melodice la concursul de versuri pentru desemnarea imnului țării la care a participat în 1921⁴⁷, determinat în parte „minimizarea cercetării asupra celui ce desfășurase o importantă activitate în sprijinul „naționalismului” otoman, apoi a turcismului. Moare la Istanbul în 1928 de tuberculoză.

III. Din activitatea editorială a lui Hilmi Tunalı. Locul și importanța Hutbelor în activitatea opoziționistă

Tunalı, încă din anii studenției, a scos săptămânalul „Teşvik” în care semna articole îndreptate împotriva guvernării. Pericolul unei arestări ce plana asupra editorului a făcut ca toate numerele să fie arse, astfel că s-a eliminat orice dovadă ce l-ar fi putut incrimina⁴⁸. După plecarea în Europa va contribui cu numeroase articole în gazeta lui Mizancı Murat, „Mizan” (Geneva, Paris, publicație cu 135 numere)⁴⁹, în care după editor avea cea mai activă contribuție cu materiale⁵⁰, și în „Meşveret”, editat de Ahmet Rıza Bey, conducătorul filialei din Paris. De asemenea, pe lângă editarea altor publicații, Hilmi a început să scoată broșurile Hutbe [1895]. Activitatea editorială a celor trei lideri a produs neliniște la Saraiul din Istanbul, astfel că sultanul și-a trimis reprezentantul să rezolve situația.

Publicațiile, lipsite de dimensiune ideologică redactate în limba vernaculară, erau niște scrisori înflăcărâte îndreptate împotriva administrației otomane și au avut un impact puternic în popor⁵¹. Acest fapt este rezultatul unei cenzuri deosebit de grele impuse tipografiei otomane, ceea ce amplifică mult atenția îndreptată asupra presei Junilor Turci⁵². Chiar dacă presa nu era deloc omogenă, discuțiile și viziunile politice otomane dintre 1878-1908 captau atenția tocmai pentru că abordau diverse subiecte, de la treburi de politică internă, de la probleme de drept, islam, concepte religioase ale intelectualității otomane⁵³, până la simțul responsabilității sociale,

⁴⁵ Mühittin Eliaçık, *op. cit.*, p. 75-81.

⁴⁶ Zeki Gürel, *Tunalı Hilmi hariç herkes ayakta dinledi*, „BoluHavadisnet” (on-line), 28.02.2012, orele: 22.12. <http://www.boluhavadis.net/Kultursanat-istiklal-marsi-okundugunda-ayaga-kalkmayan-bolu-milletvekili-4957.html>

⁴⁷ Zeki Gürel, *Istiklal Marşı Okunduğunda Ayağa Kalkmayan Bolu Milletvekili*, „BoluHavadisnet” (on-line), 03.03.2012, orele: 21.08. <http://www.boluhavadis.net/Kultursanat-istiklal-marsi-okundugunda-ayaga-kalkmayan-bolu-milletvekili-2--5019.html> .

⁴⁸ Enise Aslı Öztürk, *op. cit.*, passim.

⁴⁹ Abdullah Uçman, *op. cit.*, p. 213.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 213.

⁵¹ M. Şükrü Hanioglu, *Tunalı Hilmi ...*, p. 109.

⁵² M. Şükrü Hanioglu, *Jön Türkler...*, p. 587.

⁵³ Abdullah Uçman, *op. cit.*, p. 213.

cultură etc. Deși multe publicații de gen din Europa erau mai mult publicații de partid, acest aspect nu a nuanțat literatura de opoziție a Junilor⁵⁴, care însă era divizată pe considerente ideologice naționaliste în primii ani ai secolului XX. Activitatea liderului nu a fost redusă pe deplin la tăcere de către sultan, el continuând în decursul a peste unui deceniu și jumătate să publice deschis sau din umbră materiale de opoziție.

Toată activitatea desfășurată de Tunalı a fost posibilă și datorită vânzării broșurii Hutbe și a matricelor de presă administrației otomane, în urma înțelegerilor avute cu trimisul sultanului. Dacă prima tranșă de 4000 de franci primiți îi permitea să pună pe picioare noua asociație fondată și să finanțeze noi publicații, cu cea de-a doua Tunalı începea în 1897 tipărirea ziarelor „Ezan” și „Osmanlı”, cu subiecte asemănătoare Hutbelor, ziare pe care le redacta împreună cu Ishak Sukuti, Abdullah Cevdet, Nuri Almet, Resit, Halil, Muvaffak, Akil Muhtar și Refik Bey⁵⁵.

În perioada 1898-1899 o serie de iluminiști reușeau să evadeze din locurile de detenție în care erau ținuți, în special cei care erau într-un regim semi-deschis în Cidde, Basra și Selanik, și să se alăture Junilor Turci din Geneva. Astfel, sosea în oraș un alt mare iluminist, Ali Fahri Efendi⁵⁶, prieten cu Mizancı Murat, – viitorul partener de activitate al lui Hilmi. După Tunalı, Ali Fahri primea postul din Spania⁵⁷ și devenea persoana cu care liderul a reușit să își continue activitatea de opoziție. Rămânea pe poziție de lider în mișcarea din Egipt în 1898 și își continua activitatea editorială publicând între 1899-1900 ziarele „Hak”⁵⁸ și „Kanuni-i Esasi” [Egipt]. Totodată, finanța și coordona din umbră publicațiile „Intikam” (1900-1902 Geneva, 50 de numere)⁵⁹, *Tokmak* (martie-iunie 1901, Geneva), „Hutbele”⁶⁰.

Tipăriturile Junilor Turci redau parametrii de gândire ai unor lideri din perimetrul de modernizare al otomanilor, exprimând mentalul elitelor intelectuale în ultimul secol a existenței lor. Refugiul lor în Europa va amprenta ideile și gândirea Junilor Turci, oferindu-le o notă de originalitate doar din 1895. Până în acel moment, literatura elaborată nu făcea altceva decât să reproducă și să analizeze unele concepte. Paginile publicațiilor lui Tunalı erau impregnate cu idei preluate din surse franceze. Se rețin discuțiile democratice⁶¹, promovarea viziunii naționaliste, constituționaliste, turciste, republicane⁶², însă conceptul otomanismului era dominant. În Europa, Junii venind în contact direct cu teoriile elitiste, li se oferea posibilitatea să le compare și să le adopte pe cele considerate a fi mai potrivite: „libertate, egalitate și dreptate”⁶³. Desigur, problema posibilității reconcilierii

⁵⁴ M. Şükrü Hanioğlu, *op. cit.*, p. 587.

⁵⁵ Benu Funda Gür, *op. cit.*, p. 3.

⁵⁶ Mühittin Eliaçık, *op. cit.*, p.75-81.

⁵⁷ Fatih Bağcıoğlu, *İttihat ve Terakki ...*, *passim*.

⁵⁸ Mühittin Eliaçık, *op. cit.*, p.75-81.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ Ülkü Ayşe Oğuzhan Börekçi, *op.cit.*, p. 212-232.

⁶² M. Şükrü Hanioğlu, *Tunalı Hilmi...*, p. 110.

⁶³ *Ibidem*, p. 107.

și percepțiile elitare pe care le foloseau nu demult în sloganuri, le concepeau deja ca fiind dăunătoare în lupta pentru „salvarea statului”. Problemele puteau fi rezolvate prin crearea modelului societății moderne otomane⁶⁴. În acest sens, în 1900 Hilmi Tunalı, care se considera apartenent al grupului de elită al Junilor Turci⁶⁵, propunea un „model de stat” care să răspundă la acele probleme identificate în chestiunea libertății statului otoman⁶⁶. Modelul ar fi avut șanse de izbândă dacă se accepta „o societate înfăptuită de legăturile sociale ce urmează principiile abstracte” în locul „înfiptuirii unei comunități prin conectarea legăturilor sociale la oameni”⁶⁷. Omul de litere de educație militară, Tunalı, găsea soluția problemei de stat rezolvată prin organizarea ierarhică a statului, despre care Hanlioğlu, istoricul care a studiat fenomenul Tunalı, considera că, probabil, ar fi însemnat alegerea inteligenței dintre elite în forma unei Adunări, care să controleze și să aibă putere de decizie asupra hotărârilor emise în adunarea respectivă⁶⁸.

Otomanismul a fost îmbrățișat de un număr mare de intelectuali îngrijorați de posibilitatea dezintegrării statului, bazată pe ideea de a crea o „cetățenie otomană”, prin fuzionarea diferitelor „millets” [națiuni]⁶⁹. Până la sfârșitul secolului XX, Tunalı a fost un promotor fervent al idealului politic de otomanism, pe care îl susținea vehement ca o alternativă de echilibru într-un spațiu în care musulmanii și alte elemente încercau să își asigure unitatea⁷⁰ și unde se produceau mișcări separatiste ale elementelor non-turce⁷¹. Integrarea elementelor de alte credințe și etnii în sistemul cetățeniei otomane era o utopie, deoarece ideea era contrară realităților timpului. Însă, pentru a argumenta funcționalitatea conceptului, Tunalı s-a folosit de hutbele sale în care expunea diverse argumente istorice bazate pe multiculturalitatea seculară din cadrul Imperiului prin conviețuirea strămoșilor, și pentru a-și dovedi teoria într-un cadru minimalizat, el a optat pentru munca în echipe formate din apartenenți ai fiecărui „millet”⁷².

Desigur, în preajma Kurultayului a devenit conștient ca otomanismul nu mai era o formulă viabilă, turcismul bucurându-se de un număr mai mare de lideri. Hilmi, care își dedicase întreaga activitate otomanismului, după Kurultayul din 1902, se va retrage din activitatea de opoziție. Pan-turcismul pe care l-a promovat s-a dezvoltat raportat la cronologia evenimentială a schimbărilor ce au avut loc în

⁶⁴ *Ibidem*, p. 107-111.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 112.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 107-111.

⁶⁷ „toplumsal bağların kişilere bağlanarak kurulduğu bir topluluk yerine toplumsal bağların soyut ilkelerin peşinden giderek kurulduğu bir topluluk...”

⁶⁸ *Ibidem*, p. 112.

⁶⁹ M. Lutfullah Karaman, *op.cit.*, passim.

⁷⁰ Sükrü Hanioglu, *Osmancılık*, în *Siyasal Akımlar*, 1985, p. 1391

⁷¹ Mühittin Eliaçık, *op.cit.*, p.75-81.

⁷² M. Lutfullah Karaman, *op.cit.*, passim.

spațiul otoman⁷³. Însă, deși pan-turcismul câștigase teren, totuși în preajma revoluției din 1908 Junii Turci încă mai credeau în otomanism și se opuneau politicii pan-islamiste a sultanului. După 1910 otomanismul rămăsese doar la stadiul de utopie⁷⁴.

Hutbele

Din punctul de vedere al percepției religioase, Hutbele sunt predici speciale ținute de către Khatib în zilele de vineri, de sărbătorile de Ramazan și de Sărbătoarea Mielului [Kurban Bayramı], în cadrul unor ceremonii. Într-o accepțiune mai largă, Hutba este o predică, o orăție adresată comunității în scopul de a o informa. Hutbele lui Tunali aveau intenția de a informa societatea de cele întâmplate, și, deși au o bază religioasă, ele expun scopul și ținta Junilor Turci⁷⁵ într-o limbă vernaculară ce includea cuvinte și expresii utilizate de omul din popor, înțeleasă de toate păturile sociale, într-un stil popular și modern⁷⁶. În cadrul hutbelor, Hilmi susținea vehement otomanismul și reușea să-și provoace un impact puternic asupra societății, prin emoții și unitate. Broșurile, a căror redactare o începuse la Geneva și în care sentimentul otomanismului era perceput ca fiind net superior celui de turcism⁷⁷, propovăduiau nevoia de dreptate pentru asigurarea unității statului. Laitmotivul unității otomane prin dreptate aducea o soluție ce propunea eliminarea fățarnicilor, a spionilor și ciubucarilor din sistem⁷⁸. Propaganda cu tentă militară, prin temele avute, instiga la răzvrătire. Una dintre teme, discuta intenția padișahului de cedare a Cretei către Grecia. *Hutba nr. 2* se adresa ulemalelor, *Hutba nr. 4* ofițerilor, *numerele 5 și 8* cadrelor armate, iar în cele cu *nr. 6, 9, 10* nu s-a putut identifica concret un grup anume. În cele 11 Hutbe scrise de Tunali au putut fi identificate două grupuri țintă: primul – poporul, al doilea – Junii Turci, ca o grupare ce era direct vizată pentru implicare în făurirea idealurilor enunțate⁷⁹. Hutbele erau împărțite din toamna 1896 de către organizație, prin persoane precum Șerafeddin Mağmumi.

Se cunosc până în prezent suficiente date despre conținutul Hutbelor 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10 și 11. Însă literatura de specialitate nu oferă nici măcar date sumare despre primul număr. Exemplarul cercetat a fost trimis lui Kuun Géza de către Némethi K. Posibilitatea prin care i s-a trimis marelui orientalist transilvănean broșura este oarecum deductibilă. Acesta, probabil că a primit-o între toamna anului 1896 cel târziu în anul 1899, când Hilmi Tunali își publica deja amintirile din perioada petrecută alături de orientalistul Vámbéry Ármin la Budapesta, în

⁷³ *Ibidem.*

⁷⁴ *Ibidem.*

⁷⁵ Mühittin Eliaçık, *op.cit.*, p.75-81.

⁷⁶ M. Lutfullah Karaman, *op.cit.*, passim.

⁷⁷ *Ibidem.*

⁷⁸ Ismail Kara, *Ulema-siyaset ilişkilerine dair metinler – II. Ey Ulema bizim gibi konuş!*, „Divan”, 1999, nr. 2, p. 66.

⁷⁹ *Ibidem.*

volumul *Peste`de Resid Efendi*. Or, nu se putea ca Vámbéry să nu îi împărtășească bunului său prieten din Transilvania date despre apariția acestei broșuri. Vámbéry era susținătorul tezei conform căreia maghiarii au origine turcică, afirmație ce îi aduce renumele de părintele pan-turcismului. Teza a fost bine primită de turci, căci deschidea posibilitatea grupării „triburilor” de turci în jurul turcilor, însă era în contradicția cu alte teze maghiare din epocă, precum cea a lui József Budenz, susținător al originii fino-ugrice⁸⁰. Se știe că cercetările sporite numeric, efectuate de turcologia maghiară duc la întărirea turcismului sau pan-turcismului. De asemenea, în Crimeea, în această perioadă, Ismail Gasprinski sau Gaspıralı începea să susțină din 1883 turcismul crimeean prin diverse publicații. Sau, altfel spus, Gasprinski promova djedidismul, o mișcare ce începuse către sfârșitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea din mediul tătarilor din Kazan, ce viza unirea pentru progres a tuturor musulmanilor⁸¹, cu scrieri în limbile vernaculare.

Hutba 1: Mübarek Millete faydalı olmaya çalışan începe prin a se adresa poporului otoman.

<transliterare din osmană>

Birinci Hutbe
Seyid-ül Kavmül Hadimuhu
Muharriri Tunalı Hilmi
Cenevre'de basıldı 1313

< traducere >

Prima hutba
Încercând a fi de ajutor Sfintei Națiuni
Tunalı Hilmi scriitor
Tipărit la Geneva 1313

Fig. nr. 1. Portretul liderului de opoziție,
Hilmi Tunalı.

⁸⁰ Turgut Akpınar, *Arminius Vámbéry*, în *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 2012, vol. 42, p. 502.

⁸¹ Melek Fetisleam, *Djedidismul lui Ismail Bey Gaspıralı în Dobrogea*, în *Moștenirea istorică a tătarilor*, București, Edit. Academiei Române, 2012, vol. II, p. 555-556.

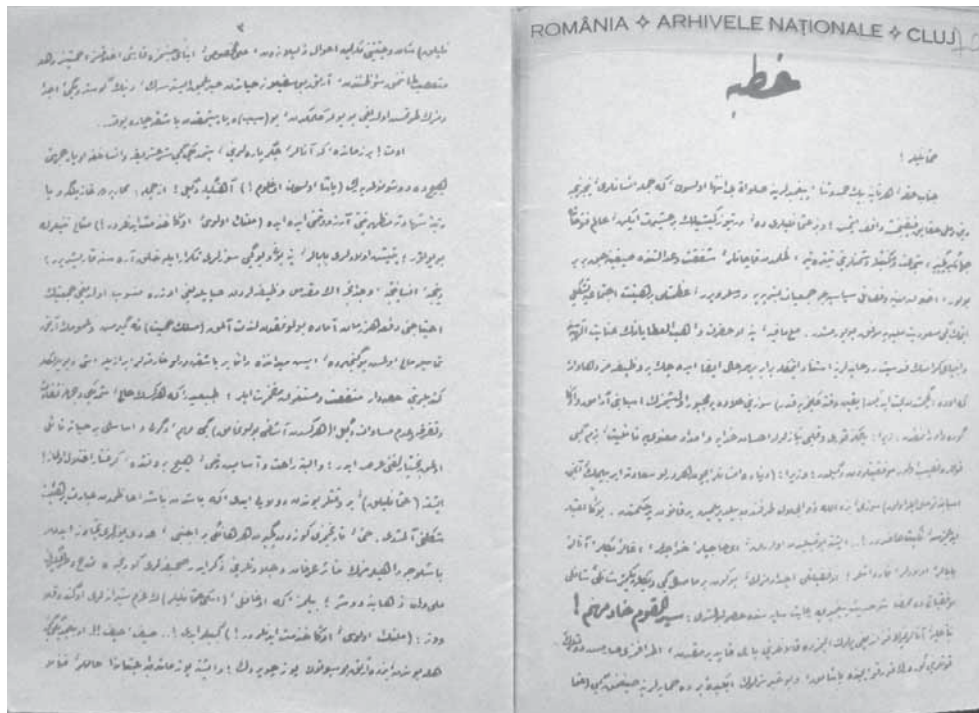
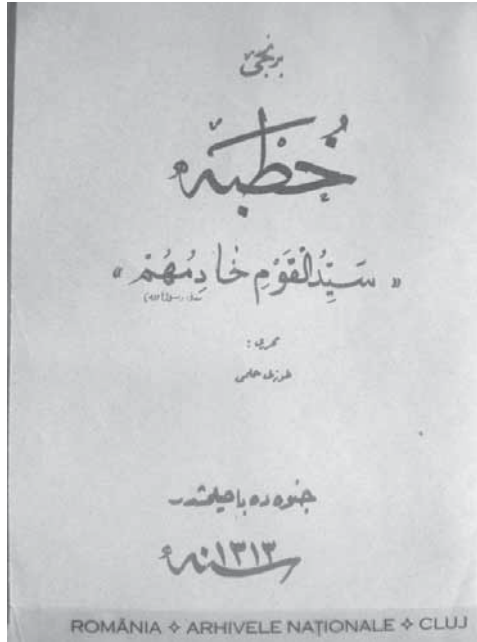

Fig. nr. 2-3. Hutba nr. 1, editată în 1313, anul Hegirei la Geneva, paginile 1-3.

Anul editării primului număr este 1895 [Hicri 1313], imediat după sosirea lui Hilmi la Geneva, an în care fondează organizația *Osmanlı İhtilal Fırkası* pe care o întărește cu banii de pe vânzarea Hutbelor. O analiză mai aprofundată asupra Hutbelor din intenția de a publica prelucrarea întregii Hutbe găsite la Cluj într-un volum ce se află în lucru, s-a ajuns la concluzia că aceste tipărituri se doreau a fi publicații trimestriale, deoarece apăreau câte 4 numere pe an. Din aceasta cauză, nu se va putea cunoaște exact câte numere în format tipărit au făcut parte din înțelegerea încheiată între Hilmi și Celaleddin pașa. Este clar însă că Hilmi nu s-a oprit din activitatea publicării de noi numere, editând la Geneva pe parcursul a trei ani nu mai puțin de 9 numere (1313-1315 H. nr. 1-9), un număr în cei doi ani petrecuți la Cairo (1316-1317: nr. 10), și un număr din nou la Geneva (1318 nr. 11), urmând ca în anii Hegirei 1323 și 1326 Hutba nr. 10 să mai cunoască încă două ediții la Cairo⁸². Primele 9 numere respectau editarea trimestrială, urmând ca activitatea editorială pentru numerele 10 și 11 să devină anuală, ceea ce denotă clar o activitate vizibil redusă, însă acest lucru era compensat prin apariția altor titluri. Rărirea apariției a Hutbelor trebuie să fie direct proporțională cu presiunile exercitate de sultan asupra sa. Deși a încheiat o înțelegere cu pașa și a încasat niște bani, Tunali nu s-a oprit din editarea Hutbelor până în 1900/1901. Un tabel care va fi editat în volumul dedicat Hutbei nr. 1 va expune pe larg numărul de exemplare de Hutbe ce au putut fi depistate până în prezent.

Titlurile celor 11 Hutbe:

1. *Hutba nr. 1: Încercând a fi de folos Sfintei Națiuni*⁸³
2. *Hutba nr. 2. Ei Ulema! Vorbește ca noi!*⁸⁴
3. *Hutba nr. 3: titlu nedescifrat*⁸⁵.
4. *Hutba nr. 4: titlu nedescifrat*⁸⁶.
5. *Hutba nr. 5: Dedicajie fraților mei soldați*⁸⁷.
6. *Hutba nr. 6. <Fără titlu>*⁸⁸
7. *Hutba nr. 7*⁸⁹. ---
8. *Hutba nr. 8. Mujahedinul, în lupta sa, sădește dreptatea din tolba lui Allah.*⁹⁰

⁸² Date despre *Hutbe* mai găsim și la Akçuraoğlu Yusuf [Toplayan], *Türk Yılı: 1928, İstanbul – Yeni Matbaa, W2B. s. 395*; contributor la ziarul *Meşveret*, vezi și Akçura Yusuf, *Üc tarz-i siyaset, TTK Basimevi, Ankara, 1991, p. 5.*

⁸³ *Birinci Hutbe. Seyid-ül kavmül hadimuhu* [Mübarek millete faydalı olmaya çalışan] Geneva, 1313.

⁸⁴ *İkinci Hutbe: el-ulemâ veresetü'l-enbiyâ [Ey Ulema! Bizim Gibi Konuş!]* Geneva, 1314.

⁸⁵ *Üçüncü hutbe.* Geneva, 1314.

⁸⁶ *Dördüncü Hutbe.* Geneva, 1314.

⁸⁷ *Beşinci Hutbe. Asker kardeşlere bir armağandır.* Geneva, 1314.

⁸⁸ *Altıncı Hutbe.* Geneva, 1315, semnalat în M. Şükrü Hanioğlu, *Tunali Hilmi ...*, p. 109.

⁸⁹ Prin intermediul surselor electronice de accesare a cataloagelor exemplarelor manuscris existente în fondurile arhivistice nu am reușit să identific nici unul.

⁹⁰ *Sekizinci Hutbe. Cahidü Fillah-i Hakka Cihaduhü Sadakallahü.*, Geneva, 1315.

9. *Hutba nr. 9*⁹¹. *Dedicație în cinstea Sufletului și a Mormântului unuia dintre fondatorii Organizației Osmanlı İttihad ve Terakki, răposatul Hükmət Bey din Nevşehir.*

10. *Hutba nr. 10*⁹². *O relicvă a trecutului. Dedicație în cinstea Mormântului excelenței sale Namık Kemal.*

11. *Hutba nr. 11*⁹³. *Otomanismul înseamnă Turcism.*

În încheiere, se cuvine să insistăm pe importanța valorilor arhivistice românești, a surselor de arhivă care conțin, nu de puține ori, exemplare extrem de rare și deosebit de valoroase pentru literatura de specialitate. Acest document se adaugă altor valori aparținând literaturii otomane din patrimoniul spațiului românesc, piesa aceasta aducând o completare benefică și bine-venită moștenirii culturale turcești per ansamblu. Prin studiul de față, o altă piesă otomană este curățată de praful istoriei și pusă în circuitul științific.

---

⁹¹ *Dokuzuncu Hutbe. Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyetine Temel Atanlardan Merhum Nevşehirli Hükmət Bey'in Ruhuna: Türbesine Bir Armağandır.* Geneva, 1315.

⁹² *Hutba nr. 10* apare înregistrată sub două titluri diferite. Primul titlu este repetat în cazul mai multor exemplare. *Onuncu hutbe. Bir Geçmişin Yâdigârı. Namık Kemal hazretlerinin ruhuna türbesine bir armağan. Tanışan dağları aşdı, tanışmayan düz ovada yoldan şaşdı.*" Sau *Onuncu hutbe: bir iki derd, bir müjde!*. Cairo, 1316-1317.

⁹³ *Onbirinci hutbe. Osmanlılık Turkiyatlıktır,* Geneva, 1318.